

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
бакалавра

з теми: «**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО Я З
МОТИВАЦІЄЮ ДО САМОРОЗВИТКУ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**»

Виконала: здобувач вищої освіти
групи Psms1-B20z
спеціальності 053 Психологія
за освітньо-професійною
програмою Психологія
Бондарчук Ольга Валентинівна

Керівник:
Сімко Руслан Теодорович,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри загальної та
практичної психології

Рецензент:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО Я З МОТИВАЦІЄЮ ДО САМОРОЗВИТКУ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	8
1.1. Поняття та сутність образу майбутнього Я, його структура та функції.....	8
1.2. Взаємозв'язок образу майбутнього Я з мотивацією до саморозвитку.....	17
1.3. Особливості образу майбутнього Я у юнацькому віці.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО Я З МОТИВАЦІЄЮ ДО САМОРОЗВИТКУ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	33
2.1. Організація, методи, процедура дослідження.....	33
2.2. Емпіричне дослідження структури та рівнів сформованості образу майбутнього Я у юнацькому віці.....	44
2.3. Взаємозв'язок між структурними характеристиками та рівнями образу майбутнього Я та мотивації до саморозвитку у віці юності.....	51
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. При переході на нову суспільно-економічну формацію в нашій країні відбулася зміна системи суспільних цінностей, посилення мотивів матеріальної винагороди діяльності, соціального та кар'єрного успіху, тобто «споживчих» чи «дефіцитарних» мотивів. На другий план відійшли мотивація до саморозвитку, творчості, суспільно корисної діяльності – «розвиваючі» або «буттєві» мотиви (А. Маслоу). Зміни в мотивах та цілях позначилися на самосвідомості особистості та побудові образу майбутнього Я у сучасної молоді. Побудова образу майбутнього Я як психологічного джерела цілісного розвитку особистості є особливо значущим у юнацькому віці, тому важливо те, наскільки мотиви та цілі, пов'язані з цим образом, будуть сприяти подальшому саморозвитку та самовихованню особистості. У вирішенні проблеми оптимізації особистісного розвитку необхідні науково обґрунтовані знання про образ майбутнього Я та його взаємозв'язок із мотивацією до саморозвитку особистості.

У існуючих джерелах образ Я сприймається як частина так і результат самосвідомості особистості, стійка система уявлень людини про себе. Серед найважливіших функцій образу Я наводяться такі, як: цілепокладання, самовиховання та саморозвиток. Ці функції визначають образ Я як важливий чинник розвитку особистості. Образ майбутнього Я розглядається як частина образу майбутнього чи прогностичної самосвідомості особистості, при цьому теоретичні уявлення про нього не конкретизовані, не визначено його структуру.

Взаємозв'язок образу майбутнього Я з мотивацією до саморозвитку розглядається різними авторами або в аспекті впливу образу Я на цілепокладання, мотиви та цілі (І. Кон), або в аспекті цілей та мотивів у структурі динамічної Я-концепції (Ж. Нюттен). При цьому мотивація сприймається як структурний компонент образу Я (Г. Залеський,

Т. Камінська), його функція (А. Крилов) чи, навпаки, як спеціальна структура особистості (А. Петровський, Є. Соколова, І. Кон). У цих роботах немає єдиної точки зору на те, які відносини між образом майбутнього Я та мотивацією, тим більше не досліджено взаємозв'язок між образом майбутнього Я та мотивацією до саморозвитку.

Соціальна та практична значущість, а також недостатня наукова розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження «Взаємозв'язок образу майбутнього Я з мотивацією до саморозвитку у юнацькому віці».

Мета дослідження – виявити закономірності взаємозв'язку образу майбутнього Я з мотивацією до саморозвитку у юнацькому віці.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання дослідження**:

1. Провести аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з метою уточнення теоретичного уявлення про образ майбутнього Я.
2. Обґрунтувати взаємозв'язок образу майбутнього Я з мотивацією особистості до саморозвитку.
3. Виявити структуру, визначити рівні сформованості образу майбутнього Я у юнацькому віці.
4. Охарактеризувати мотивацію до саморозвитку у юнацькому віці, визначити характер взаємозв'язку між структурними характеристиками та рівнями образу майбутнього Я та мотивації до саморозвитку.

Об'єкт дослідження – образ майбутнього Я у юнацькому віці.

Предмет дослідження – характер взаємозв'язку образу майбутнього Я з мотивацією саморозвитку у юнацькому віці.

Методологічну основу дослідження склали:

– системний підхід (Б. Ананьєв, П. Анохін, Б. Ломов, С. Рубінштейн, та ін.), зокрема: розгляд образу майбутнього Я як специфічної багатовимірної цілісної системи; дослідження образу майбутнього Я як багаторівневої ієрархічно організованої системи, що включає структурні характеристики та

компоненти як підсистеми; використання як кількісного, так й структурного аналізу при інтерпретації результатів дослідження;

– суб'єктно-діяльнісний підхід, згідно з яким людина є суб'єктом діяльності, спілкування та розвитку, здатна до самодетермінації, самовизначення та саморозвитку (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Брушлінський, С. Рубінштейн та ін.).

Теоретична база дослідження побудована з урахуванням загально-методологічних принципів детермінізму, системності, розвитку (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.)

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми та ін.;
- *емпіричні:* психодіагностичний метод із використанням: методики мотиваційної індукції Ж. Нютена (адаптація М. Толстих); методики Т. Куна-М. Макпартленда; методики «Мотиваційний профіль особистості» В. Мільмана;
- *математичні:* методи статистичної обробки та аналізу емпіричних даних.

База дослідження: дослідження проводилось на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. У дослідженні брали участь студенти 1-го курсу у кількості 110 осіб.

Наукова новизна дослідження. Виявлено структуру образу майбутнього Я у юнацькому віці, що включає когнітивний та емоційно-оцінний компоненти, представлені основними структурними характеристиками: глибиною рефлексією в теперішньому та майбутньому Я; креативністю образу Я в теперішньому та в майбутньому; змістовністю; системністю; реалістичністю; ставленням до теперішнього та майбутнього Я.

Виявлено характеристики та рівні мотивації до саморозвитку, взаємопов'язаної з образом майбутнього Я, у юнацькому віці, показано, що

вона визначається представленістю у часовій перспективі цілей самовдосконалення та віддаленого майбутнього, перспективністю головної мети, співвідношенням розвиваючих та споживчих мотивів.

Розкрито взаємозв'язок образу майбутнього Я з мотивацією до саморозвитку у юнацькому віці. Показано, що цей взаємозв'язок проявляється як у формі кореляції між їх рівнями, так і у формі кореляції між основними структурними характеристиками. При цьому характеристики когнітивного компонента образу майбутнього Я утворюють інтегровану структуру з мотиваційними характеристиками.

Теоретична значущість роботи визначається внеском отриманих результатів у вивчення структури образу майбутнього Я та його співвідношення з мотивацією до саморозвитку як особливою частиною мотивації особистості.

Конкретизовано теоретичне уявлення про образ майбутнього Я як часовий аспект образу Я, що відноситься до майбутнього. Виявлено структуру образу майбутнього Я у юнацькому віці. Охарактеризовано мотивацію до саморозвитку, і характер її взаємозв'язку з образом майбутнього Я у юнацькому віці, що розкриває нові сторони розуміння співвідношення між самосвідомістю та мотивацією як окремими структурами особистості, у тому числі у віковому аспекті. Дослідження розширює та доповнює вивчення самосвідомості, Я-концепції, образу Я особистості, а також мотивації, їх вікових особливостей, конкретизує проблему саморозвитку та самовиховання з позиції вивчення юнацького віку.

Практична значущість роботи визначається можливістю використання її результатів у психолого-педагогічній практиці та у психолого-акмеологічному впливі. Зокрема, використовувані в роботі методики можуть застосовуватися для оцінки структурних характеристик образу майбутнього Я та мотивації до саморозвитку.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *VIII Міжнародній науково-*

практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2023 р.; XV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин», 21 квітня 2023 р.

Публікації. Основні результати дослідження висвітленні у тезах:

1. Р.Т. Сімко, О.В. Бондарчук Взаємозв'язок образу майбутнього Я з мотивацією до саморозвитку : Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2023 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 32–35.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 66 сторінок.

ВИСНОВКИ

Отримані у дослідженні результати дозволяють зробити такі висновки:

1. Розроблено та конкретизовано теоретичне уявлення про образ майбутнього Я як часовий аспект образу Я, що відноситься до майбутнього.

Образ майбутнього Я включає когнітивний та емоційно-оцінний компоненти. Образ майбутнього Я і мотивація особистості саморозвитку є взаємозалежними структурами особистості.

2. Виявлено структуру образу майбутнього Я у юнацькому віці. Когнітивний компонент образу майбутнього Я представлений такими структурними характеристиками: глибина рефлексії у теперішньому та майбутньому Я, креативність Я-образу у теперішньому та у майбутньому, змістовність, системність та реалістичність. Емоційно-оцінний компонент представлений структурними характеристиками: ставленням до сьогодення та майбутнього Я. Основні структурні характеристики образу майбутнього Я становлять цілісну інтегровану стійку структуру, системотворчими у якій є глибина рефлексії у майбутньому Я та її змістовність. Рівень сформованості образу майбутнього Я визначається рівнями його когнітивного та емоційно-оцінного компонентів: високий рівень проявляється у вигляді високого рівня сформованості обох компонентів. При середньому рівні обидва компоненти демонструють середній рівень або спостерігається незбалансованість за їхніми рівнями. Слабкий рівень характеризується слабким рівнем розвитку когнітивного компонента чи слабким рівнем емоційно-оцінного та середнім – когнітивного компонента образу майбутнього Я.

3. Мотивація до саморозвитку у юнацькому віці, взаємопов'язана з образом майбутнього Я, виражається співвідношенням розвиваючих та споживчих мотивів, перспективністю головної цілі, представленістю цілей самовдосконалення та віддаленого майбутнього у часовій перспективі особистості. При слабкому рівні мотивації до саморозвитку головними є цілі

актуального періоду, пов'язані з минулим, або певні за часом досягнення, споживчі мотиви, можлива відсутність цілей віддаленого майбутнього та самовдосконалення у перспективі. Середній рівень характеризується незбалансованістю даних показників. Високий рівень мотивації до саморозвитку у юнацькому віці характеризується наявністю перспективної головної мети, що відноситься до віддаленого майбутнього, історичного майбутнього країни, людства чи цілей самовдосконалення, представленістю цілей самовдосконалення в часовій перспективі та виразністю розвиваючих мотивів.

4. Основні структурні характеристики образу майбутнього Я та мотивації до саморозвитку взаємопов'язані, причому характеристики когнітивного компонента та мотивації до саморозвитку утворюють інтегровану структуру. На характеристики мотивації до саморозвитку найбільший вплив надають змістовність образу майбутнього Я та глибина рефлексії у теперішньому Я, на характеристики образу майбутнього Я – представленість цілей самовдосконалення у часовій перспективі та перспективність головної мети. Взаємозв'язок між рівнями образу майбутнього Я та рівнями мотивації до саморозвитку проявляється на всіх етапах юнацького віку.

5. За високої мотивації до саморозвитку образ майбутнього є найбільш сформованим у порівнянні з іншими рівнями мотивації. Він характеризується якісними особливостями, що виражаються у таких критеріях та показниках: середнім та високим рівнем сформованості образу майбутнього Я в цілому; середнім та вище за середній рівень емоційно-оцінного компонента; середнім та вище середнього рівня когнітивного компонента. За критерієм сформованості когнітивного компонента образ майбутнього Я представлений такими показниками: має середній та високий рівень глибини рефлексії у теперішньому та майбутньому Я; ґрунтується на власних оцінках; представлений цілісною картиною майбутнього та професійною діяльністю; має відносну системність.

6. Взаємозв'язки між структурними характеристиками образу майбутнього Я та мотивації до саморозвитку створюють інтегровану структуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности : проблемы методологии, теории и исследования реальной личности / Избр. психол. тр. Москва : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. 224 с.
2. Агапов В.С. Сущностная характеристика Я-концепции / Человеческий фактор : Социальный психолог. 2007, №2. С.12–16.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Ленинград, 1968. 339 с.
4. Ананьев Б.Г. Психологическая структура личности и её становление в процессе индивидуального развития человека / Психология личности. Т.2. Хрестоматия. Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2004. С. 7–94.
5. Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 21 с.
6. Анцыферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системы : психология формирования и развития личности / под ред. Л.И. Анцыферовой. Москва : Наука, 1981. С. 3–19.
7. Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості. Соціальна психологія, 2006. № 3 (17). 95–101 с.
8. Бех І.Д. Виховання особистості : Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 848 С.
9. Бёрнс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва : Прогресс, 1986. 420 с.
10. Болотова А.К. Развитие самосознания личности: временной аспект / Вопросы психологии, 2006. № 2. С. 116–125.
11. Большой психологический словарь / под ред. Мещерякова Б.Г., Зинченко В.П. 2-е изд. перераб. и доп. Москва : АСТ, 2009. 816 с.
12. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості : монографія. Суми : Видавничий будинок «Еллада», 2012. 608 с.

13. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте : Москва, 1968.
14. Вартанова И.И. Особенности мотивации, самоотношения и локуса контроля у старшеклассников / Вопросы психологии, 2014. №3. С. 85–95.
15. Виногородський А.М. Розвиток особистісної рефлексії підлітків (на матеріалі сприйняття музики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 1999. 20 с.
16. Выготский Л.С. Собрание сочинений. Москва, 1984. Т.4. 433 с.
17. Гончарова Н.О., Горбенко Ю.Л., Калюжна Ю.І. та ін. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. К.В. Седих. Полтава : Аструя, 2018. 342 с.
18. Григорович М.В. Особистісна рефлексія як чинник розвитку особистості підлітка / Молодий вчений., 2011. № 6. Т.2. С. 92–94.
19. Гузенко В.А. Особливості переживання соціального страху з різними рівнями мотивації досягнень у юнацькому віці : Автореф. дис... канд. наук: 19.00.07. Київ, 2009. – 22 с.
20. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 186 с.
21. Занюк С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
22. Занюк С.С. Психологічні закономірності керування мотивацією учіння студентської молоді : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2004. – 20 с.
23. Зелінська Т.М., Воронова С.В. Формування мотивації досягнення у майбутніх вчителів : навчальний посібник. 2-е вид. Черкаси : Вид-во «Сан», 2005. 103 с.
24. Канюк С.С. Мотивація діяльності спонукання, активність, успіх. Луцьк, 2008. 198 с.

25. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л.Н. Проколієнко. 2-е вид., 2000. 348 с.
26. Кон И.С. Открытие Я. Москва, 1978. 367 с.
27. Кон И.С. Психология ранней юности. Москва : Просвещение, 1989. 256 с.
28. Кочарян О.С., Фролова Є.В., Павленко В.М. Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навчальний посібник. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2011. 40 с.
29. Климчук В. Експериментальне дослідження явища «мотиваційного зараження» / Соціальна психологія, 2005. №3 (11). С. 59–71.
30. Крылов А.Н. «Образ-Я» как фактор развития личности : автореф. дис.канд. психол. наук. Москва, 1984.
31. Кузікова С.Б. Психологія саморозвитку : навчальний посібник. Суми : МакДен, 2011. 148 с.
32. Кузікова С.Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Суми : МакДен, 2012. 410 с.
33. Кузікова С. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія. Київ : Університетська книга, 2021. 408 с.
34. Лановенко Ю.І. Психологічні особливості переживання суб'єктом юнацької кризи. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Київ, 2005.
35. Левенець А.Є. Психологічні особливості становлення життєвої перспективи в юнацькому віці: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ : Національний педагогічний ун- т ім. М.П. Драгоманова, 2006. 22 с.
36. Мандрикова Е.Ю. Современные подходы к изучению временной перспективы личности / Психологический журнал, 2008. Т. 29. №4. С. 54–63.
37. Маслоу А. Мотивация и личность / Перевод с англ. Санкт-Петербург : Евразия, 2001. 214 с.
38. Меднікова Г.І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: дис... . канд. психол. наук: спец. : 19. 00. 07 «Вікова та

педагогічна психологія». Харків : 45 Харківський держ. Педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2002. 194 с.

39. Молчанова О.М. Психологічні особливості моральної саморегуляції в юнацькому віці / Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент, 2012. Вип. 10. С. 134–143.

40. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавництво Дім «Слово», 2009. 464 с.

41. Налчаджян А.А. Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы, стратегии). Ереван : Изд-во АН Армянской ССР, 1988. 189 с.

42. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / под ред. Д.А. Леонтьева. Кн. 1. Мотивация, планирование, действие. Кн. 2. Перспектива будущего и мотивация. Москва : Смысл, 2004. 608 с.

43. Олпорт Г. Становление личности : избранные труды / Пер. с англ. Л.В. Трубицыной и Д.А. Леонтьева; под общ. ред. Д.А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2002. 461 с.

44. Онуфрієва Л.А. Самооцінка як складова Я-концепції майбутніх фахівців соціономічних професій / Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016. С. 396–412.

45. Основи психології : підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Вид. 6-те, стереотип. Київ : Либідь, 2006. 632 с.

46. Остапенко Г. В. Самооцінка в підлітковому віці. Наука і освіта, 2004. № 3. С. 130–132.

47. Остапенко Г. В. Самооцінка та рівень домагань у процесі навчання. Наука і освіта, 2005. № 2. С. 50–61.

48. Пашко Т.А. Індивідуальні особливості емоційного самоконтролю старшокласників. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Київ, 2005.

49. Ротенберг В.С. Образ «Я» и поведение. Иерусалим, 2000. 66 с.
50. Роменець В.А. Психологія творчості : навч. посібник для вузів. 2-е вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
51. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. В 2 т. Москва : «Педагогика», 1989. С. 236–249.
52. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Москва, 1957. 284 с.
53. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 460 с.
54. Самотворення у розвитку особистості : науково-методичний посібник / Л.З. Сердюк, Т.М. Яблонська, О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська [та ін.] ; за ред. Л.З. Сердюк. Київ : Педагогічна думка, 2015. 93 с.
55. Ситникова М.А. Особенности развития «образа мира» у студентов в процессе обучения в вузе: дис...канд. психол. наук: 19.00.07. Белгород, 2006. 224 с.
56. Скориніна-Погребна О.В. Мотивація досягнення успіху як технологія формування елітності студентської молоді / Соціальні технології, 2010. № 44. С. 236–239.
57. Столин В.В. Самосознание личности. Москва : Изд-во Московского университета, 1983. 284 с.
58. Сокол Л.М. Моральний вибір як умова становлення самосвідомості особистості підлітка. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Київ, 2006.
59. Татенко В.О. Психология в субъектном измерении. Киев : Просвіта, 1996. 404 с.
60. Теорії особистості : навчально-методичний посібник / Укладач Руслан Теодорович Сімко, Алла Володимирівна Сімко. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 162 с.
61. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

62. Ткачук С. Психологічний аналіз самотворення позитивної Я-концепції / Психологія і суспільство, 2003. №3. С.107–113.
63. Фурман А.В., Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції : навчальний посібник. Львів : Новий світ-2000, 2006. 360 с.
64. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 197 с.
65. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : в 2 т. / Перевод с нем. Санкт-Петербург : Питер, 2003. Т. 1. 408 с.
66. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 608 с.
67. Чаусова Т.В. Психологічні особливості мотивації навчальної діяльності майбутніх інженерів-педагогів / Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2004. 22 с.
68. Barron F. Creative person and creative process. *Creat. Res. J.*, 1996. V.9. P. 391–394.
69. Rosenberg M., Kaplan H. *Social Psychology of the Self concept*. Arlington Heights. 1982.
70. Erikson E.H. *Identity. Youth and crisis*. N.Y. 1968.